

Utbildningsdepartementet
Ert dnr: U2024/01680

Stockholm 2024-12-09

Ideell kulturallians yttrande över *Bildning, utbildning och delaktighet – folkbildningspolitik i en ny tid* (SOU 2024:42)

Ideell kulturallians är en samarbetsorganisation för den ideella sektorns riksorganisationer på kulturområdet. Våra medlemmar är ABF, Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd (ArbetSam), Ax – Kulturorganisationer i samverkan, Bilda, Bygdegårdarnas Riksförbund, Folkets Hus och Parker, Folkrörelsernas konstfrämjande, Ibn Rushd, Musikarrangörer i samverkan (MAIS), Medborgarskolan, Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet (NBV), Riksförbundet Sveriges konstföreningar, Riksteatern, Skådebanan Riks, Sensus studieförbund, SIOS – etniska organisationer i Sverige, Studieförbunden i samverkan, Studieförbundet Vuxenskolan, Svenska Hemslöjdsföreningars Riksförbund, Sveriges Hembygdsförbund och Våra gårdar.

Vi välkomnar utredningen som belyser folkbildningens betydelse för demokrati, kulturliv och civilsamhälle, och som drivs av en ambition att stärka den fria folkbildningens förutsättningar att utvecklas. Utredningen lyfter fram folkbildningens historiska roll i Sveriges demokratiska utveckling samt dess betydelsefulla samverkan med föreningslivet över hela landet. Ideell kulturallians anser att detta är en värdefull utgångspunkt och understryker vikten av att folkbildningens roll som demokratisk och kulturell kraft värnas i kommande förändringar av politiken.

Summering av våra synpunkter:

- **Självförvaltningsmodellen bör behållas**
Vi tillstyrker förslaget att självförvaltningsmodellen behålls, eftersom den säkerställer armlängds avstånd, så att staten kan ge stöd till folkbildningen utan att lägga sig i verksamheternas innehåll.
- **Folkbildningens roll för kulturen**
Vi menar att det är ett misstag att försöka renodla och styra folkbildningen till att bara handla om "bildning" och "utbildning" – folkbildningens aktiva roll för kulturupplevelser och kulturutövande är en demokratisk kraft som behöver finnas kvar.
- **Ekonomiska utmaningar och risker för kulturens ekosystem**
Minskade anslag och ökade administrativa krav hotar det ekosystem av samverkan som folkbildningen bygger på. Lokaler som replokaler och mötesplatser riskerar att försvinna när resurser dras in. För att undvika negativ påverkan på hela det ideella kulturlivet krävs stärkta ekonomiska förutsättningar för folkbildningen.
- **Proportionerliga kontrollkrav**
Vi betonar vikten av att kontrollkrav är proportionerliga och inte skapar en administrativ börda som hämmar verksamheten. Transparens är viktigt, men den får inte kväva folkbildningens flexibilitet eller innovationskraft.
- **Folkbildningens demokratiska roll**
Folkbildningen är en central demokratisk kraft som skapar mötesplatser för lärande, gemenskap och samhällsengagemang. För att värna denna roll föreslår vi att stärkt demokrati inkluderas i det övergripande målet för folkbildningspolitiken. Folkbildningens styrka ligger i att skapa långsiktiga förändringar genom insatser som inte låter sig mätas enbart i siffror, och detta kvalitativa perspektiv måste vara en självklar del av politiken.
- **Samarbete med föreningslivet och civilsamhället**
Folkbildningens nära samarbete med föreningslivet stärker civilsamhället och skapar förutsättningar för delaktighet och demokratisk utveckling. Att koppla dessa samarbeten till risken för kriminalitet ger en skev bild och riskerar att underminera förtroendet för civilsamhället. Fokus bör istället ligga på att stärka och stödja dessa viktiga samarbeten.

Sammantaget menar vi att folkbildningen måste få behålla sin frihet, flexibilitet och demokratifrämjande roll. Den behöver ekonomiskt stöd och politiska ramar som främjar långsiktig utveckling och som erkänner dess unika värde för hela samhället.

Ideell kulturallians synpunkter nedan följer utredningens rubriker.

9 Folkbildningen står inför flera utmaningar

9.2 Folkbildningen når många med har svårt att nå vissa grupper

Utredningen bedömer att folkbildningen bör arbeta för att nå deltagare från underrepresenterade grupper, vilket Ideell kulturallians ser som en angelägen målsättning. Att främja delaktighet är en grundläggande demokratifråga och linjerar med det kulturpolitiska målet om allas rätt att ta del av och delta i kulturlivet. IKA anser att folkbildningens deltagare representerar befolkningen förhållandevis väl, och bidrar till att öka delaktigheten i kulturlivet, eftersom folkbildningen har en god geografisk spridning och låga trösklar.

Utredningen pekar även på att folkbildningen har svårt att nå vissa grupper. Det är ett problem som folkbildningen delar med många andra verksamheter i vårt samhälle. Utredningen väger behovet av att nå underrepresenterade grupper mot det faktum att många människor återkommer och under lång tid deltar i verksamheterna. Vi vill påpeka att det ändå måste ses som positivt – och inte ett problem – att många av dem som idag deltar i folkbildande verksamhet vill återvända. Det visar att deltagarna upplever att verksamheterna är meningsfulla och givande.

Vår erfarenhet är också att folkbildningen redan spelar en viktig roll för breddat deltagande och att detta gör skillnad för kulturlivet. Utan folkbildningen skulle det vara mycket svårare att uppfylla mål om delaktighet i kulturlivet. Folkbildningen har en infrastruktur som når många olika grupper, och genom folkbildningens samarbeten med föreningslivet vidgas kretsarna ännu mer. Folkbildningen erbjuder kulturverksamheter med låga trösklar, och skapar förutsättningar för att kultur kan hända på platser utanför storstäderna, där professionella kulturskapare ofta är färre. Den fyller ett viktigt tomrum på orter som annars saknar traditionell biograf, teater- och musikscen, utställningslokaler, dansgolv, verkstäder, utrustning och andra kulturella mötesplatser.

9.3.5 Svårt ekonomiskt läge för många folkbildningsaktörer

Liksom andra verksamheter inom kultursektorn har folkbildningen påverkats av pandemi och inflation, och ovanpå detta drabbas studieförbunden av de stora nedskärningarna av statsanslaget. Två studieförbund har tvingats lägga ner på grund av besparingar och bristande kapacitet. De allvarliga konsekvenserna rullas nu ut efter hand när personal sägs upp och lokaler behöver stänga. Det ideella kulturlivet fungerar som ett ekosystem där olika föreningar hyr in sig hos varandra och delar på kostnaderna. När en förening tvingas dra sig ur påverkas hela systemet. Studieförbundens replokaler är viktiga för musikscenen, och även slöjd, hantverk och många andra områden drabbas. Vi ser med stor oro på hur detta ska påverka kulturlivet framöver.

De förslag till förändringar som utredningen lägger fram, måste ses i ljuset av det utsatta ekonomiska läget.

Myndigheten för kulturanalys har i flera utredningar konstaterat att i kulturens infrastruktur är sårbar, särskilt i mindre kommuner och på landsbygden. I rapporten *Kulturanalys 2024* lyfts vikten av att följa upp konsekvenserna av minskat statligt stöd till studieförbunden. Dessa spelar en avgörande roll som en del av kulturens infrastruktur och bidrar till den mångfald som ska prägla kulturutbudet. Myndigheten rekommenderar regeringen att:

Prioritera långsiktiga insatser som bidrar till att stärka de ekonomiska förutsättningarna för både kommuner och aktörer i det civila samhället, i syfte att stärka en nationell infrastruktur för kultur som gör det möjligt för alla att delta oavsett var man bor i landet.

IKA:s uppfattning är att folkbildningen är en sådan infrastruktur som behöver stärkta och långsiktiga stöd.

9.3.6 Samarbete med föreningslivet är viktigt men riskfyllt

Utredningen framhåller folkbildningens samarbete med föreningslivet som viktigt, men kopplar samtidigt detta samarbete till risken att kriminella kan använda föreningar som brottsverktyg. Givetvis är det oacceptabelt att föreningar, likväl som andra typer av organisationer, används för kriminalitet. Men utredningens koppling ger en skev och oproportionerlig bild av folkbildningens samarbeten med föreningslivet och riskerar att driva på en onödig misstänksamhet mot civilsamhället.

Studieförbunden samverkar årligen med omkring 15 000 föreningar och bygger därigenom ett rikt och levande nätverk. Detta samarbete är en av nycklarna till måluppfyllelsen inom regeringens civilsamhällespolitik, som syftar till att förbättra villkoren för civilsamhället som en central del av demokratin. Folkbildningen fungerar som en stabil partner för lokala initiativ och erbjuder organisatoriskt stöd till nya och oprövade kulturuttryck. Genom samarbeten stärks lokala nätverk, och folkbildningen förankras i fler sammanhang samtidigt som verksamheter utvecklas i mötet mellan olika aktörer.

Folkbildningens flexibla och öppna hållning gör det möjligt att snabbt möta samhällsförändringar på ett sätt som det offentliga ofta inte kan. Att misstänkliggöra dessa samarbeten underminerar inte bara förtroendet för civilsamhället, utan även dess förmåga att fungera som en dynamisk och demokratifrämjande kraft i samhället. För att främja civilsamhällets och folkbildningens potential bör fokus ligga på att stärka dessa samarbeten istället för att skapa onödig byråkrati eller förstärka negativa stereotyper.

10 Folkbildningens verksamhet bidrar till olika sätt till individ och samhälle

10.1 Fem perspektiv på folkbildning

Utredningen gör en insiktsfull analys av folkbildningens särskilda betydelse, och Ideell kulturallians instämmer i beskrivningen av folkbildningens roll som demokratibärare. Här lyfts också den nära kopplingen mellan folkbildning och föreningsliv som en värdefull tillgång för samhället.

10.2 Folkbildningens betydelse till andra politikområden

10.2.1 Folkbildningens särskilda betydelse för kultur

Kultur och bildning är nära sammanflätat, och utredningen visar hur kultur och folkbildning har kopplats samman från allra första början på 1800-talet. Folkbildningen är en aktör både inom kulturell bildning och som arrangör och samarbetspart i kulturprogram. 1974 års kulturpolitik stärkte kopplingen formellt mellan kulturpolitik och folkbildningspolitik, genom att ge folkbildningen ett särskilt ansvar för den ideellt organiserade kulturverksamheten.

Ideell kulturallians vill understryka att denna koppling mellan kultur och bildning fortfarande är stark, och folkbildningen utgör en viktig del av det kulturella ekosystemet. Folkbildningens roll har utvecklats i samverkan med kulturlivet, och lokala kulturföreningar har genom åren fått ett starkt stöd av folkbildningen. Det handlar om verksamheter i hela landet som är sprungna ur människors engagemang. Här får yrkesverksamma kulturskapare uppdrag och möter sin publik. Gemensamt lärande bidrar till delaktighet. Människor blir medskapare i kulturen, utvecklas och får bearbeta tillvaron tillsammans.

Folkbildningens betydelse för musikutbildningar

Ideell kulturallians ställer sig bakom förslaget att utreda musikutbildningarnas förutsättningar.

Eftersom folkbildningen har en liknande roll i utbildningskedjan inom en rad olika kulturområden som teater, dans, litteratur, bild och form, film och slöjd, föreslår Ideell kulturallians att en sådan utredning får ett bredare uppdrag att se över samtliga kulturområden.

Folkbildningen skapar möjligheter för kulturutövare i hela landet

Ideell kulturallians instämmer i utredningens beskrivning av studieförbundens och folkhögskolornas betydelse inom det kulturella ekosystemet.

Folkbildningens betydelse för slöjd, konsthantverk och arkiv

Ideell kulturallians instämmer i utredningens beskrivning av studieförbundens och folkhögskolornas betydelse för slöjd, konsthantverk och arkiv.

12 Nytt mål och ny målstruktur för folkbildningspolitiken

12.3.1 Förslag på ny målstruktur för folkbildningspolitiken

Ideell kulturallians tillstyrker införandet av en ny målstruktur för folkbildningspolitiken. Målstrukturen har ett bra upplägg som ger bra förutsättningar för uppföljning av folkbildningspolitiken – med ett övergripande mål som ska vara visionärt och delmål som ska vara konkreta och uppföljningsbara. Genomförandet av den nya målstrukturen måste kopplas till utökad finansiering.

12.3.2 Förslag på nytt övergripande mål för folkbildningspolitiken

Ideell kulturallians föreslår att stärkt demokrati förs in i det övergripande målet för folkbildningspolitiken, och ställer sig bakom formuleringen som Studieförbunden i samverkan lämnar i sitt yttrande över utredningen:

- att det övergripande målet för folkbildningspolitiken ska vara att "stärka demokratin genom höjd bildningsnivå, höjd utbildningsnivå och ökad delaktighet i samhället"

Folkbildningens demokratifrämjande funktion beskrivs klarsynt på flera ställen i utredningen, och förslaget att lägga till stärkt demokrati går helt i linje med de skäl som utredningen anger för målformuleringen.

12.3.3. Förslag på nya delmål för folkbildningspolitiken

Ideell kulturallians ser risker med att de föreslagna delmålen betonar kvantitet snarare än kvalitet, då tre av fyra föreslagna delmål handlar om "fler människor". Det innebär att antal deltagare ska mätas i olika sammanhang, medan folkbildningens roll som rik och inkluderande samhällskraft inte blir synliggjord. Det kan leda till att kortsiktig jakt på antal deltagare och påverka folkbildningens traditionella roll att skapa förutsättningar för långsiktig utveckling, gemenskap och samhällsengagemang.

Vi förstår att utredningen vill föreslå kvantitativa mål som är lätta att utvärdera. Men det är också viktigt att folkbildningens kvalitativa värden för kultur- och samhällsliv följs upp – på samma sätt som kvalitativa värden följs upp inom vård, skola, omsorg, stadsbyggnad, forskning, kultur, etcetera.

Förslaget på nytt delmål för folkbildningens insatser inom kulturområdet betonar "utbildning" och "bildning", och hur människors delaktighet "ökar och breddas". Det är mål som varken fångar in folkbildningens roll som arrangör och uppdragsgivare till professionella kulturskapare eller som aktör inom kulturutövande på fritiden. Vi menar att det är ett misstag att försöka renodla och styra folkbildningen till att bara ha med "bildning" och "utbildning" att göra – folkbildningens aktiva roll för kulturupplevelser och kulturutövande är en demokratisk kraft som behöver finnas kvar.

Som vi tidigare nämnt, ställer vi oss bakom ambitionen att folkbildningens verksamheter ska nå nya målgrupper. Vi noterar att det är öppet för tolkning vilka nya målgrupper som avses, förutom att de ska ha "olika bakgrund och förutsättningar". Ideell kulturallians vill understryka att arbetet för att nå nya grupper förutsätter att det finns resurser för detta. Alla som arbetar inom publika verksamheter inom kultur eller andra sammanhang, vet att arbetet för att nå nya målgrupper är resurskrävande. Det kan handla om allt från uppsökande verksamhet och insatser som prövar okända vägar, till anpassning av verksamhet för funktionshindrade och att tillhandahålla lämpliga lokaler. Men i den verklighet studieförbunden befinner sig i till följd av nedskurna anslag, är detta mycket svårt. Ideell kulturallians menar att anslagen till studieförbunden behöver återställas till tidigare nivåer för att detta delmål ska vara relevant att ställa upp.

13 Indikatorer för uppföljning av folkbildningen

13.1.4 SISU Idrottsutbildarna bör inkluderas i den officiella statistiken för studieförbunden

Ideell kulturallians har ingen synpunkt på förslaget att SCB ska ges i uppdrag att samla in statistik om SISU Idrottsutbildarna.

Men vi avstyrker förslaget att det ska finansieras från utgiftsområde 17 anslag 14:1 Statsbidrag till studieförbund. Finansieringen bör inte komma från den del av anslaget som tilldelas studieförbunden inom Folkbildningsrådet.

13.3.1 Indikatorer för att mäta att fler människor breddar och fördjupar sina kunskaper och når nya insikter.

Självklart ska antal deltagare i verksamheternas olika sammanhang mätas, och de siffror som tas fram ska analyseras på bästa sätt. Men det är vanskligt att dra

långtgående slutsatser om huruvida människor breddar och fördjupar sina kunskaper enbart baserat på statistik om hur deltagare väljer olika ämnen alternativt fördjupar sig i samma ämne. Att mötas för att lära och utveckla kunskap tillsammans med andra handlar om så mycket mer än själva ämnesrubriken.

Ideell kulturallians menar att det finns en risk att den typen av indikatorer kommer att uppfattas som mål och bli styrande för verksamheten. Eftersom statsbidraget inte ska styra folkbildningens innehåll, bör inte uppföljningssystemet premiera att man byter ämne hellre än fortsätter med samma.

13.3.2 Indikatorer för att mäta att fler människor intresserar sig för kulturell utbildning och bildning samt att delaktigheten i kulturlivet ökar och breddas

Indikatorn om antalet deltagare i kulturprogram, samt i studieförbundens och folkhögskolornas andra verksamhetsformer, anger antalet deltagare, och går att jämföra över tid. Men, som utredningen skriver, säger det ingenting om kulturverksamheternas karaktär eller kvalitet.

14 Modell för styrning och fördelning av statens bidrag till folkbildningen

14.3 Utredningen föreslår att självförvaltningsmodellen behålls

Ideell kulturallians tillstyrker förslaget att självförvaltningsmodellen behålls.

Det främsta skälet är för detta är att det möjliggör armlängds avstånd. Genom självförvaltningsmodellen kan staten ge stöd till folkbildningens grundförutsättningar, utan att lägga sig i verksamheternas innehåll. Det ger folkbildningen möjligheter att möta upp samhällsförändringar och anpassa verksamheterna. När människor kan påverka, ta initiativ och fördjupa sig inom bildning och kultur utan politisk styrning, främjas ideellt engagemang och delaktighet.

14.4 Utredningens alternativa förslag innebär att Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) tar över ansvaret för fördelning, kontroll, uppföljning och utvärdering av statsbidraget till folkbildningen

Ideell kulturallians avstyrker utredningens alternativa förslag att MUCF tar över uppdraget att fördela och följa upp statsbidraget till folkbildningen.

Utredningen visar att det blir svårare att säkerställa armlängds avstånd med det alternativa förslaget. Vi menar också att det riskerar att bli mer kostsamt utan att ge bättre uppföljning och kontroll.

15.4 Myndigheten för kulturanalys ska utvärdera effekterna av statens stöd till folkbildningen

Ideell kulturallians tillstyrker förslaget att Myndigheten för kulturanalys ska utvärdera och analysera resultat och effekter av statens stöd till folkbildningen.

Myndigheten för kulturanalys uppdrag att analysera effekter utifrån de folkbildningspolitiska målen kan skapa goda synergieffekter mellan myndighetens analys av folkbildningspolitiken och kulturpolitiken – två sammanhang som redan har en rad överlappande områden.

16 Förstärkt kontroll av statsbidraget till folkbildningen

16.4 Ökad transparens och insyn i bidragsanvändningen är nödvändigt för ett ökat förtroende

Ideell kulturallians vill varna för att statens önskan om insyn och omfattande kontroll av civilsamhället medför ökad administration på bekostnad av verksamhet.

Folkbildningens samarbeten med föreningslivet är viktiga. Men vi märker redan idag att ökad kontroll och administration tynger föreningar med begränsade resurser, och hur det kan göra det svårt att upprätthålla samarbeten och utveckla nya relationer.

16.5.1 Öppen redovisning av samverkan med andra

Ideell kulturallians avstyrker förslaget att skapa register över studieförbundens samarbetsparter.

Studieförbunden samarbetar med 15 000 föreningar varje år. Ett register över den långa raden av samarbetsparter innebär enbart tungrodd administration och onödig byråkrati som riskerar att kväva lokala initiativ och nya idéer. Av utredningen framgår inte hur den långa listan över samarbetsparter ska användas, och vi menar att ökad kontroll måste vägas mot civilsamhällets självständighet och oberoende.

16.5.2 Förordning om statsbidrag till folkbildningen bör utökas med demokrativillkor

Ideell kulturallians delar bedömningen att det är bra om likalydande demokrativillkor gäller för hela civilsamhället.

De nya demokrativillkoren börjar gälla för statlig bidragsgivning till civilsamhället den 1 januari 2025. Delar av demokrativillkorens formuleringar är öppna för tolkning och det är först när de används som det kommer att visa sig hur de fungerar. Det finns därför anledning att följa implementeringen av demokrativillkoren noga, så att genomförandet främjar den demokratiska utvecklingen och inte hämmar och begränsar civilsamhällets utrymme att verka.

16.5.3 Villkoren på mottagare av bidrag till civilsamhället bör bli mer enhetliga.

Ideell kulturallians menar att villkoren på civilsamhällets mottagare av statsbidrag måste vara rimliga och proportionerliga. För att säkra att resurserna går till faktisk verksamhet och inte till att administrera bidrag, är det viktigt att minimera den administrativa bördan på föreningslivet. Det är också viktigt att varje bidrag utformas så att det passar den verksamhet det ska stödja. Det kan finnas ett värde i att villkoren inte är helt enhetliga.

18.1.4 Återbetalade medel ska i vissa fall betalas tillbaka till staten

Ideell kulturallians avstyrker förslaget att återbetalade medel ska betalas tillbaka till staten. Det är medel som riksdagen beslutat ska gå till folkbildning, och därför bör återbetalade medel omfördelas inom folkbildningen.

För Ideell kulturallians,

Anna Livion Ingvarsson
verksamhetschef